

ILMIY AXBOROTNOMA

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

SCIENTIFIC JOURNAL

2021-yil, 2-son (126) GUMANITAR FANLAR SERIYASI

Tarix, Falsafa, Sotsiologiya, Psixologiya, Iqtisodiyot, O'qitish metodikasi

Samarqand viloyat matbuot boshqarmasida ro'yxatdan o'tish tartibi 09-25.
Jurnal 1999-yildan chop qilina boshlagan va OAK ro'yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR
BOSH MUHARRIR O'RINBOSARLARI:

R. I. XALMURADOV, t.f.d. professor
H.A. XUSHVAQTOV, f-m.f.n., dotsent
A. M. NASIMOV, t.f.d., professor

TAHRIRIYAT KENGASHI:

S. S. G'ULOMOV	- O'zFA akademigi
A. SAGDULLAEV	- O'zFA akademigi
T. MIRZAYEV	- O'zFA akademigi
B. E. ERGASHEV	- t.f.d., professor (SamDU)
B. S. G'OYIBOV	- t.f.d., professor (SamDU)
S. K. KARIMOV	- fals.f.d., professor (SamDU)
J. Ya. YAXSHILIKOV	- fals.f.d., professor (SamDU)
N. U. ARABOV	- i.f.d., professor (SamDU)
Sh. A. HASANOV	- fil.f.d., professor (SamDU)
S. A. KARIMOV	- fil.f.d., professor (SamDU)
M. MUXIDDINOV	- fil.f.d., professor (SamDU)
N. Sh. SHODIEV	- ped.f.d., professor (SamDU)
M.M. MAXMUDOVA	- ped.f.d., professor (SamDU)
NAZIF SHAHRANY	- Indiana universiteti professori (AQSh)
KIM SUNGHAЕ	- Daeju universiteti professori (Koreya)
BYLAPPA MANJUNATH	- Don Bosko boshqaruv maktabi professori (Hindiston)
TAMIR KLEIN	- Veysman ilmiy tadqiqot instituti professori (Isroil)
HIROAKI HUZIEE	- Osaka universiteti professori (Yaponiya)

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

TARIX / HISTORY	
Sh.S.G'afforov, O.J.Irisqulov Samarqand madrasalari tarixidan	4
E.B. Sattorov Sug'diy til ijtimoiy-madaniy birlashtiruvchi omil sifatida	9
B. S. G'oyibov "Kan" familiyasi va uning tarqalishi xususida	14
Z. B. Junayev Buxoro Xalq Sovet Respublikasining tashqi iqtisodiy aloqalari	20
O.B.Baxmuëpzoða Об геологоразведочном изыскании в Туркестанском крае в период первой мировой войны	23
N. Xushvaqtov Buyuk ipak yo'li tarixining xorijiy tarixshunoslikda tadqiq etilishi	27
N. A. Nazarov Turk runologiyasi va uning tarixiy mohiyati	31
H.P.Maxkamova Проблемы становления советской интеллигенции в Узбекистане в 20-е годы XX в	36
FALSAFA / PHILOSOPHY	
S.K.Karimov Tasavvuf falsafasi fan sifatida	42
U. J. Nurmatova Kitobxonlik va mutolaa madaniyatining inson ma'naviyatidagi o'rni	46
S.T. Sobirova Mustahkam oila jamiyat ravnaqini belgilovchi omil sifatida	50
J. A. Ochilov Texnologik madaniyat shakllanishi va rivojlanishi	55
Sh. T. Tursunkulova Estetik paradigmada san'at to'g'risidagi bilimlar rivoji	59
Sh. Q. Raxmonova Boshqaruvga oid g'oyalarning funksional tahlili	64
S. M. Raxmonov Jaloliddin Rumi asarlarida axloqiy tarbiya va nafs diskriminatsiyasi	67
R.Xudayberganov An'anaviy tafakkur inersiyasini bartaraf etishning kommunikativ asoslari	71
SOTSILOGIYA / SOCIOLOGY	
Q. N. Qayumov Kichik shaharlar infrastrukturasida ijtimoiy siyosatni rivojlantirishning ustuvor jihatlari	75
N. J. Nazarova Yoshlarning kasbiy raqobatbardoshligini oshirishda ta'limning o'rni	80
X.X.Xaydarova Shahar ekotizimidagi muammolar va ularning jamiyat hayotiga salbiy ta'siri (Samarqand shahri misolida)	86
F. B. Fayzieva Sohalar faoliyati samaradorligida sotsiologik tadqiqotlar amaliyoti	92
D. K. Nishanova Islom huquqida "Usul al fiqh" ning tutgan o'rni	97
G.Y. Sharunova Национальная политика религиозной толерантности в государственной системе Малайзии	102

To'rtinchidan, shaharda xizmat ko'rsatish sohasining tekis joylashuviga erishish lozim. Bu borada ham sotsiologik so'rov o'tkazib, aholiga kerakli xizmat ko'rsatish sohasini aniqlash va sharoit yaratib berish, kerak bo'lsa shu sohani boshqarishni xoxlagan insonlarni moliyaviy qo'llab quvvatlash lozim.

Beshinchidan, shaharda dam oladigan milliy bog'larni ko'paytirish lozim. Yashil daraxtlarga boy milliy bog'larning ko'payishi shahardagi aholiga ma'naviy dam olish bilan birgalikda, shahardagi ayrim muammolar(shovqin, chang, toza havo)ga yechim bo'la olishini ham unutmashimiz kerak.

Adabiyotlar

1. Gazinazarova S., Axmedov I., Muxamedgaliyev B., Xojiyev A. Ekologik xavfsizlik. Toshkent 2010. B.28.
2. <https://stat.uz>
3. И.В. Щербак. Социологическое исследование города: диагностика проблем и гражданская дипломатия. Портрет территории: аналитический журнал о комплексном развитии территории. Территории и планирование. №5 (29). С. 78
4. А.А. Иудин, Д.А. Шпилев. Основные проблемы современных немецких городов с точки зрения немецкой социологии города. Социология и социальная работа Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Социальные науки, 2009, № 4 (16), с. 69–77.
5. <https://lex.uz>
6. Ольга Бредникова, Ольга Ткач. «Грязная деревня» и «замусоренный город» (обыденные практики обращения с мусором в разных сообществах). Антропологический исследования. Форум №8 СТ.338, 344
7. Васильев А.В. Журнал NOISE Theory and Practice.2015 г. Ст. 28.
8. И. Н. Лыков, Т. С. Николаева, К. В. Рахимов. Экологические и социальные аспекты шумового загрязнения окружающей среды. Журнал Экология. №2, 2019. Ст.80.83
9. Ф.И. Одинаев, Ш.Ф. Одинаев, Ш.И. Шафиев, С.В. Шутовалар. Электромагнитные излучения и здоровье человека. Вестник ТГУ, т.20, вып.6, 2015. Ст. 1716
10. Прохоров Б.Б. Социальная экология. 3-издание. Москва. Академия 2008. С.294-297.
11. <http://ssv.uz/>
12. <https://coronavirus.uz/>
13. Zo'ravonlikdan jabrlanganlar huquqlarini himoya qilish va zo'ravonlikning oldini olish. Uslubiy qo'llanma / SH. A. Pulatova, A. SH. Murodov — Toshkent: Baktria press, 2020. B. 51.
14. D.SH.Yodgorova, L.SH.Egamberdieva, D.O.Azimova. Shahar ekologiyasi. Uslubiy qo'llanma. Toshkent 2013. B.13.
15. Токарева Е. А., Токарев А. А. Социальные, экологические, экономические проблемы и их взаимосвязь. Экономическая наука и практика: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Чита, апрель 2017 г.). Чита : издательство Молодой ученый, 2017. В.10.

UDK: 711.6:502

SOHALAR FAOLIYATI SAMARADORLIGIDA SOTSIOLOGIK TADQIQOTLAR AMALIYOTI

F. B. Fayzieva

*O'zbekiston milliy universiteti
faro_fb@mail.ru*

Аннотация. Мақоллада амалий сotsiologik tadqiqotlarning dolzarbligi tahlil qilingan bulib, mamlakat rivojlanishida, turli sohalar faoliyatida sotsiologik tadqiqotlar amaliyoti muhim omil sifatida ko'rib chiqilgan. Amaliy sotsiologik tadqiqotlar samaradorligi va usullar haqida tahlil qilingan.

Калит so'zlar: амалий sotsiologiya, sotsiologik tadqiqotlar, samaradorlik, metod, metodologiya, so'rov, amaliyot, sotsial injenering, boshqaruv sotsiologiyasi, buyurtmachi, makro omil, mikro omil.

Практика социологических исследований в эффективности деятельность различных сфер

Аннотация. В статье анализируется актуальность практических социологических исследований и рассмотрена практика социологических исследований как важный фактор развития страны, функционирования различных сфер. Представлен анализ эффективности и методов прикладного социологического исследования

Ключевые слова: прикладная социология, социологические исследования, эффективность, метод, методология, опрос, практика, социальная инженерия, социология управления, заказчик, макро-фактор, микро-фактор.

The practice of sociological research in the effectiveness of field activities

Abstract. The article analyzes the relevance of practical sociological research and considers the practice of sociological research as an important factor in the development of the country, the functioning of various spheres. The analysis of the effectiveness and methods of applied sociological research is presented.

Keywords: applied sociology, sociological research, efficiency, method, methodology, survey, practice, social engineering, management sociology, customer, macro-factor, micro-factor

Kirish

Jahon miqiyosida amaliy sotsiologik tadqiqotlar bo'yicha fundamental g'oyalari va kontsepsiyalar XIX – XX asrlardan boshlab tadqiqotchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Amaliy sotsiologik tadqiqotlar - ijtimoiy texnologiyalarning modellari, texnika, usullari va tartiblari majmuini ifodalovchi maxsus bilim turi bo'lib, uning maqsadi buyurtmachilarga iqtisodiy yoki ijtimoiy samaraga erishish uchun amalda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berishdir. Uning sotsial boshqaruv tizimidagi o'rni hozirgi kunda nihoyatda katta bo'lmoqda. Mustaqillikdan oldingi davrlarda kadrlar xizmatlarining roli kadrlar hujjatlarini yuritish va hisobot berish bilan cheklangan.

Bugungi kunda jahon mamlakatlari qatori mamlakatimizda ham turli sohalar kabi, huquqiy va siyosiy sohalarida ham sotsiologik tadqiqotlarning dolzarbligi va muhimligi alohida omillar bilan belgilanmoqda. **Birinchidan**, huquqning ijtimoiy bog'liqligi sohasida tadqiqotlar o'tkazish, shuningdek Qonunchilik faoliyatining omillarini tadqiq etish qabul qilinayotgan qonunlar sifati va samaradorligini oshirishda muhim hisoblanmoqda. Bu esa, qonunchilikni isloh qilishni bugungi kunda qonun ijodkorligining demokratik amaliyotini va bevosita, Qonunchilik jarayonini takomillashtirishga qaratilgan qonunning umumiy sotsiologik kontsepsiyasini shakllantirmasdan turib tasavvur etib bo'lmasligini anglatmoqda.

Ikkinchidan, sotsiologik tadqiqotlar ijro etuvchi hokimiyat organlarining faoliyati ustidan parlament nazorati samaradorligini, parlamentning o'zi qabul qilgan qonunlarning holatini o'rganishga hamda rahbarlar va mansabdor shaxslarning o'zlari yetakchilik qilayotgan ish uchastkalarida qonuniylik printsipligiga, qonun ustuvorligiga so'zsiz va aniq rioya qilishi ustidan javobgarligini oshirishga qaratilgan nazorat-tahlil faoliyati samaradorligini ta'minlovchi ta'sirchan yordamchi vositasi hisoblanadi.

Uchinchidan, sotsiologik tadqiqotlar fuqarolarning huquqiy va siyosiy madaniyatini, mamlakatimizda huquqiy ta'lim va ma'rifatni tubdan yaxshilash ishida beqiyos vosita hisoblanadi. [1.]

Albatta, ushbu maqsadlarda amaliy sotsiologik tadqiqotlar darajasini takomillashtirish muhim omil hisoblanadi. Jahon miqiyosida sotsiologik tadqiqotlar amaliyoti bo'yicha, **ICC/ESOMAR** xalqaro kodeksi [2.] mavjud bo'lib, ushbu kodeks, jahon bo'yicha ijtimoiy va marketing tadqiqotlarini o'tkazish, ijtimoiy fikrni o'rganish va tahlil qilish amaliyoti uchun mo'ljallangan bo'lib, butun dunyo tadqiqotlar amaliyoti uchun qo'llaniladi. Kodeks asosan, tadqiqotlar amaliyotidagi ahloqiy qoida va normalarga asoslanadi. Lekin shuni aytib o'tish kerakki, aynan tadqiqotchi, sotsiolog himoyasi, ularning faoliyatining qonuniy asoslari dolzarbligicha qolmoqda. Bu esa, barcha mamlakatlarda sotsiologik tadqiqotlar amaliyoti mavjud, tadqiqotlarga ehtiyoj bor, lekin faoliya sifatida mukammal emasligidan dalolat bermoqda.

Ko'plab tadqiqotchilar «Har qanday rahbar ish vaqtining 30% ni tadqiqotga bag'ishlashi kerak» [3,174-193], deya e'tirof etadi. Chunki, ish unumdorligi koeffitsienti yuqori tashkilotning rahbari amaliy sotsiologik tadqiqot usullarini qo'llagan tarzda, o'z natija va hulosalari asosida tashkilotni boshqaradi. Bunga misol tarzda, Ford kompaniyasi rahbarining tadqiqotlarini misol tarzda keltirish mumkin. Kadrlar xizmatidagi sotsiologlar ishining asosiy maqsadi kadrlar masalalarini hal qilishda inson omilini eng to'liq amalga oshirish uchun sharoit yaratish xisoblanadi. Lekin hozirgi kungacha barcha davlat tashkilotlarda sotsiolog shtati belgilanmagan. Chunki, "Sotsiolog" kasbi hali ham Mehnat vazirligining kasblar klassifikatoriga kiritilmagan, shu sababli korxonalar va muassasalarda sotsiologlarning shtat birliklari shakllantirilmagan.

Amaliy sotsiologik tadqiqotlarni olib boruvchi mutaxassislar asosan, iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan marketing tadqiqotlari bilan cheklanmoqdalar. Sotsiologlar fikrini bilish va sotsiologik tadqiqotlarni o'tkazish bo'yicha buyurtmalari boshqaruv qarorlarini qabul qilishda umumiy amaliyot hisoblanadi. Shu asosida, sotsiolog boshqaruv faoliyatida ishtirok etadi, bu esa kadrlar siyosatida yaxshiroq qarorlar qabul qilishga va inson resurslaridan samaraliroq foydalanishga olib keladi.

O'zbekistonda boshqaruv faoliyati va qaror qabul qilish metodologiyasining sotsiologik tarkibiy qismi – sotsial bo'lib, uning mohiyati muhandislik yondashuvi va ilm-fan sig'imkorligi yuqori bo'lgan

texnologiyalardan foydalanishga asoslangan ijtimoiy voqelikni tadqiq etish va o'zgartirishga kompleks yondashuv sifatida belgilangan.

O.A.Urja sotsial injenering haqida gapirganda, shunday deydi: aynan u «sotsiologiya» va «boshqaruv»ni bog'laydigan ko'prik hisoblanadi.[4, 87-96]

E'tibor qaratadigan bo'lsak, Amerika sotsiologiyasida sotsial injenering tashqari «klinik sotsiologiya» atamasi ham qo'llanilib, uning vazifasi muayyan ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun biror ob'ektga amaliy aralashuvni o'z ichiga oladi. Lekin ijtimoiy klinik mutaxassisi oddiy xodimlar bilan ishlaydigan va muammolarni tahlil qilish usuli sifatida chuqurlashtirilgan interv'yuudan foydalanadigan bo'lsa, sotsial injenering asosan yuqori turuvchi hokimiyat bilan ishlaydi.

Amalga joriy etishdan oldin keng qamrovli amaliy sotsiologik tadqiqotlar amalga oshirilib, ularning olib borish jarayonida turli usullardan foydalaniladi:

- hujjatlar tahlili, shu jumladan, ichki hujjatlar (xodimlarning kasbiy va malakaviy tarkibi, jins va yosh tarkibi, mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari, ish vaqti yo'qotishlari, kadrlar ko'nimsizligi va inson resurslari bo'yicha boshqa statistika ko'rsatkichlar);

- o'rta va yuqori lavozimdagi rahbarlar bilan noan'anaviy interv'yular (erkin suhbat);

- ish joyida oddiy xodimlarni so'rovnomanadan o'tkazish;

- quyi lavozimdagi boshqaruvchilar bilan standartlashtirilgan (an'anaviy) interv'yular (oldindan tayyorlangan savol-javoblar bilan).

Amaliy sotsiologik tadqiqotlarda allaqachon ishlab chiqilgan va aprobatyadan o'tgan vositalardan foydalanib, ularni muayyan tashkilot ehtiyojlariga moslashtiradilar. Usullarning bunday moslashuvi zarur, chunki to'plangan ma'lumotlarning sifati tayyor metodologiya tomonidan taqdim etilganidan ko'ra boshqa tanlov uchun ancha past bo'lishi mumkin. Sotsial injenering ishlab chiqilgan "ijtimoiy texnologiyalar" deb nomlangan vosita va usullardan foydalanadi.

Usullarni standartlashtirish g'oyasi amaliy sotsiologiyada eng qadimgi va keng tarqalgan g'oyalardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy texnologiya, aslida, maqsadga erishishga olib keladigan harakatlarning muayyan ketma-ketligidir. Unda ishni kim bajarishi va qanday ish, qay tartibda, qaysi joyda, qanchalik tez-tez va har bir harakat natijasida nima olish kerakligi tasvirlanadi. Eng past iqtisodiy va vaqt xarajatlari bilan maqsadga erishish imkonini beradigan harakatlar va amallarni tanlash taxmin qilinadi. Bu standartlashtirish optimal qarorlar qabul qilish imkonini beradi. [5,19-22.]

Estoniyada va Kaluga zavodlarida joriy etilgan moslashuvchan ish jadvalini tartibga soluvchi ijtimoiy texnologiyaning misoli ham mashxur. Ishchilarga ish kuni chegaralarini (ishga kelish va ketish) va uning davomiyligini aniqlash huquqi beriladi. Shart shundan iborat bo'ladiki, hisobga olingan vaqt davomida qonun hujjatlarida belgilangan ish vaqtining umumiy soni to'liq bajariladi. Natijada Kaluga «Oka» ishlab chiqarish jamiyatida, ishdan bo'shatish xatlari soni 2,3-5.0 marta kamaydi, kadrlar ko'nimsizligi kamaydi, kechikib kelishlar butunlay yo'qoldi va kichik bolalari bo'lgan ayollar tomonidan ishlangan ish vaqtlari chorakka oshdi. [6, 207]

Amaliy sotsiologik tadqiqotlarda ijtimoiy texnologiyalardan foydalanishning ikki yo'li mavjud. Birinchisi, ishlab chiqilgan texnologiyalar mavjud bo'lganda va korxonada shunday holat yaratish kerakki (yoki bunday korxonani topish kerakki), ular ishlashi kerak. Ikkinchisi, tayyor ishlanmalar bo'lmasa-da, amaliy sotsiologik tadqiqot olib boruvchining faolligini belgilovchi ijtimoiy-madaniy holatning mavjudligi. Bunday holda, amaliy sotsiologik tadqiqotni olib boruvchi, ushbu vaziyatda ishlaydigan ishlanmalar va namunalarni qurishi kerak. Ijtimoiy texnologiyani qurish - bu ijtimoiy jarayonni va uni tartibga solish usullarini alohida tartibli operatsiyalar va qoidalar shaklida namoyish etish, uni amalga oshirish jarayoniga rahbarlik qilish va vaqti-vaqti bilan yangi talablarni qondirish uchun yangilashdir. Ya'ni, birinchi holatda, mavjud o'zgarishlar uchun holatni tashkil etish masalasi, ikkinchi holatda - mavjud holat uchun ishlanmalarni shakllantirish haqida masala turadi.

Ishlab chiqarishda amaliy sotsiologik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari nimalardan iboratligini tahlilini ko'radigan bo'lsak, sotsiologlar boshqa mutaxassislar bilan birgalikda quyidagi masalalarni hal qiladilar:

• monitoring o'tkazish; mehnat jamoalarini barqarorlashtirish; jamoalar tarkibini shakllantirish va o'zgartirish; ijtimoiy-psixologik moslashish;

• ijtimoiy tanglikni, nizolarni oldini olish, bartaraf etish; qulay ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirish; yuqori malakali xodimlarning fazilatlarini baholash;

• xodimlarni tanlash va joylashtirishni ta'minlash;

• rahbarlik uslublarini tahlil qilish; xodimlarni boshqarishda ishtirok etish va mulkka birgalikda egalik qilish muammolarini hal qilish;

• ishni tashkil etishni takomillashtirish; xodimlarni rag'batlantirish va motivatsiyani rivojlantirish.

Inqirozga uchragan korxonalar sotsiologlarining vujudga kelgan holatiga baho berishi va kadrlarni amaliy tadqiqotlar asosida o'rganish natijalari tashkilotning xodimlarni boshqarish bo'yicha ishlab chiqilgan dasturini inqirozli sharoitini asoslab berish tajribasi qiziqarlidir. Bunda qulay ijtimoiy-psixologik iqlim yaratish, xodimlar motivatsiyasi va sadoqatini boshqarish masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. [7.]

Shuni ta'kidlash lozimki, amaliy sotsiologik tadqiqotlarning ishlab chiqarishdagi o'rni va roli masalasi aniq emas. Ularning nafaqat tarafdorlari, balki betaraflar ham bo'ladi. Bu texnologiyalar tarafdorlari standart texnika (ijtimoiy texnologiyalar)dan foydalanish, amaliy sotsiologik tadqiqot ishlarining samaradorligini oshirish mumkin, deb hisoblaydi. Betafarflarning fikricha, ijtimoiy texnologiyalar moddiy ishlab chiqarishda foydalaniladigan texnologiyalar namunasi bo'yicha quriladi, bu esa ijtimoiy muammolarni hal etishda ularni samarasiz qilib qo'yadi, deb hisoblaydilar.

Amaliy sotsiologik tadqiqot natijalarini amaliyotga tatbiq etish va ijtimoiy texnologiyalardan foydalanish eng murakkab muammolardan biri bo'lib, rahbar va xodimlarning sotsiologik savodxonligi pastligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Tadqiqot buyurtmachilari tashkilotning rahbarlari bo'lib, sotsiologik tadqiqotlarni qo'llash imkoniyatlaridan har doim ham to'liq xabardor bo'lmaydilar.

Olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi, natijalarning haqqoniyligi, tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalarning korxonaning rahbarlik amaliyotida qo'llanilishi va ushbu tavsiya asosida korxonaning ish samaradorlik koeffitsientining oshishi, aynan amaliy sotsiologik tadqiqotning samaradorlik natijasi hisoblanadi

Innovatsiyalarning samaradorligi ko'p jihatdan sotsiologik tadqiqotlarga asoslangan qaror va tavsiyalarni ishlab chiqishda korxonalar funksional xizmatlari xodimlari va rahbarlarining qay darajada ishtirok etganliklari bilan belgilanadi. Amaliy sotsiologik tadqiqotlar orqali boshqaruv qarorlari loyihalarini ishlab chiqadi.

Ba'zida amaliy sotsiologik tadqiqotlardan olingan natijalar va tavsiyalar hatto bo'lishi mumkin. Bu, olib borilgan amaliy sotsiologik tadqiqotning samarasizligidan dalolat beradi. Quyidagi kasbiy kamchiliklar amaliy sotsiologik tadqiqot samaradorligini kamaytiradi:

1. (Agar tadqiqot ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lsa) Ishlab chiqarishning o'ziga xos xususiyatlarini bilmaslik, bu esa amaliy tavsifdagi malakali tavsiyalar bera olmaslikka olib keladi.

2. Korxonalar xodimlari uchun tushunarli bo'lgan atamalar bilan tadqiqot maqsadlari va aniq usullarining o'ziga xos xususiyatlarini izohlab bera olmaslik.

3. Tadqiqotning o'ziga xos metodologiyaning maqsadga muvoffiq yaratilmaganligi.

4. Tadqiqot metodini to'g'ri tanlay olinmaganligi.

5. Tadqiqot maqsadidan chetga chiqib ketish.

6. Tadqiqot qatnashchilari bilan sog'lom aloqaning shakllanmaganligi.

O'zbekiston sotsiologik bozorida tadqiqot natijalari buyurtmachiga yoki kompaniya egasiga bog'liqligi haqidagi fikrlari bilan bog'liq nufuzga oid risklar kabi muammolar ham mavjud bo'lib, ular tadqiqot ishonchligiga putur yetkazadi. [8.] Ijtimoiy texnologiyalar muvaffaqiyatli bo'lishi uchun quyidagi yo'nalishlarda dastlabki ishlarni olib borish kerak.

Birinchisi, ijtimoiy texnologiyalar bilan bog'liq innovatsiyalarga munosabatni aniqlash. Agar xizmat xodimlari va birinchi navbatda, ularning rahbarlari yangi ishga qarshilik ko'rsatishsa, innovatsiyalar amalga oshirilmaydi yoki kerakli samaraga ega bo'lmaydi. Bunday vaziyatlarda asosiy shart betafarflarni kamaytirishdir va bu ko'pincha sotsiolog vakolatidan tashqarida bo'lgan xizmatlarni boshqarishni o'zgartirishni talab qiladi.

Ikkinchisi zarur harakat - ijtimoiy texnologiyalarni joriy etish oqibatlarini aniqlash, jumladan, qarashlari ma'lum darajada ta'sir etiladigan yoki o'zgartiriladigan xodimlar guruhlarini aniqlashdan iborat. Turli xil qiyinchiliklar va to'siqlarni aniqlash mumkin.

Demak, amaliy sotsiologik tadqiqotlar va loyihalarning eng muhim masalasi ularning samaradorligi hisoblanadi.

Samaradorlik muammosida iqtisodiy va ijtimoiy samaralar farqlanadi. Ular o'zaro bog'liq, chunki ijtimoiy xarakterlarning amalga oshirilishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarga nisbatan natijadorlikni oshirish imkonini beradi.

Bizga ma'lumki, insoniyat yuz bergan voqea-hodisalarni bir tomondan, nazariy jihatdan, ikkinchi tomondan esa ilgari surilgan g'oya, nazariy fikrlarni amaliyot natijalari orqali asoslab berishga harakat qilgan. Ijtimoiy yoki iqtisodiy faoliyat, ijtimoiy-iqtisodiy qonunlar ham real hayotda, amaliyotda yuz berayotgan munosabatlarni nazariy jihatdan asoslashni, ilgari surilgan nazariy fikrlar, takliflarni amalda qo'llash natijalarini o'rganishni ob'ektiv zarur qilib qo'yadi. Ma'lumki, dastlab amaliy sinovlar natijasida tajriba ortib hayotiy tafakkur rivojlanib borgan. Ya'ni hayotiy tafakkur ijtimoiylashuv jarayonida shakllanib boradi. Insonlar amaliy masalalarni yechishda oqilona maqsadga, natijaga asoslangan. Hayotiy tafakkur

ratsional tanlovning dastlabki qoidalarini aniqlash, ishlab chiqish imkoniga ega bo'lgan. Bu qonun-qoidalar xalq donishmandligi sifatida avloddan avlodga o'tib kelgan. Ularning ko'pi xalq maqollari, donishmandlarning o'gitlarida o'z ifodasini topgan. Masalan, o'rmonda o'tin bilan savdo-sotiq qilinmaydi, ko'l bo'yida esa baliq bilan. Hayotiy tafakkur o'zining tarixiy chegarasiga ega. Bu ko'p asrlik qo'l mehnatining hukmronligidir.

Samaradorlik mazmunini ta'riflashda uch: klassik, neoklassik yoki marjinal va neoinstitutsional yo'nalish namoyondalarining fikrlari farqlanadi. "Samaradorlik – bu to'g'ri maqsad qo'yib, uni amalga oshirish uchun manbalar sarflash orqali ijobiy natijaga erishishdir", [9,3] deya ta'rif keltiradi professor D.Tojibieva. Ya'ni maqsad, maqsadga erishishda to'g'ri manbani tanlash va bu orqali ijobiy natijaga erishish. Samaradorlik esa aynan ushbu natijaning ijobiyliqi. Samaradorlikka jamiyat va uning hayotiy jihatidan qaraydigan bo'lsak, ijtimoiy samaradorlik sifatida, butun bir tizimning tutgan o'rnini tahlil etish mumkin. Ijtimoiy samaradorlik – bu xo'jalik faoliyatining natijalarini jamiyatning maqsadi va ehtiyojlariga, uning a'zolari manfaatlariga mos kelishini anglatadi.

Samaradorlikka iqtisodiyotni qamroviga ko'ra yondashsak, milliy iqtisodiyot (makro-miqyos), lokal (regionlar) darajada, hududiy (viloyatlar), mikromiqyosdagi (korxonalar, firma) samaradorlik sifatida qarash mumkin.

Taniqli iqtisodchi Y. Shumpeter samaradorlikka tadbirkorlik nuqtai nazaridan yondashib, resurslar uyg'unlashuvining eng optimal nisbatini topish orqali xarajatlarni pasaytirishga diqqat qaratadi. Uning tili bilan aytganda, tadbirkorning vazifasi ishlab chiqarish omillarini yangi nisbatlarini (kombinatsiyasini) izlab, vujudga keltirib, muqobil xarajatlarni minimal darajasida mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlashdir. Uni quyidagicha ifodalash mumkin:

$$Q = f(N:K:L).$$

Bunda: N –yer, K-kapital, L-mehnat. [10, 169-170].

Tashkilotlardagi amaliy sotsiologik tadqiqotlarning maqsadi – mehnat unumdorligining o'sishi, kadrlar ko'nimsizligining kamayishi, ish vaqtining yo'qolishi va mahsulot sifatini yaxshilash kabi inson omili bilan bog'liq faoliyat ko'rsatkichlarini yaxshilashdan iborat. Mehnatdan qoniqish darajasining oshishi, ishga bo'lgan munosabat, ijtimoiy-psixologik iqlimni yaxshilash kabi tadqiqotlarning ijtimoiy samarasi pirovardida ham iqtisodiy samara beradi, chunki u xodimlarni boshqarish tizimidagi salbiy tendentsiyalarning kamayishiga olib keladi. Birgalikda to'g'ri olib borilgan bunday tadqiqotlar tashkilotni ijtimoiy, iqtisodiy jihatdan samarali va raqobatbardosh qiladi. Boshqarish tizimiga kiritilgan sotsiologik usullar, boshqaruv qarorlarining yuqori sifatini ta'minlash, shu jumladan, kadrlar salohiyatini oshirishga ko'maklashadi.

Xulosa

Bugungi O'zbekiston hayotida yuz berayotgan jarayonlarni doimiy ravishda o'rganilishini amalga oshirish, aholining ommaviy ongini, aholining mamlakatda yuz berayotgan voqealarga munosabatini tahlil qilish, shuningdek olingan ma'lumotlar asosida kelgusi rivojlanishning tahliliy prognozlarini yaratish lozim. O'zbekiston aholisining ijtimoiy kayfiyatini o'rganish sotsiologik tadqiqotlarning ahamiyatini oshirish va qabul qilinayotgan siyosiy qarorlarda ularning rolini oshirish bilan bog'liq. Boshqaruvning turli tarmoqlari, idoralari ishida ijtimoiy fikrlarni hisobga olish zarurati bu demokratik davlatning asosiy alomatidir.

Sotsiologik axborotni olish, shuningdek uning to'g'ri talqin etilishi bu fuqarolar hayotini yaxshilash, huquqbuzarliklarning oldini olish, qonuniylik va huquqiy tartibot, shuningdek fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan to'g'ri qarorlarni o'z vaqtida qabul qilinishining kafolati hisoblanadi.

Asosan O'zbekistonda zamonaviy sotsiologiya sohasida olib borilayotgan tadqiqotlar ko'lami, amaliy sotsiologiyadagi qo'llaniladigan metodlar ko'proq statistika bilan cheklanib qolmoqda, bu esa zarur ijtimoiy baholashni to'liq amalga oshirishga imkon bermaydi. O'zbekistonda amaliy sotsiologik tadqiqotlar davlat idoralari va turli konsalting markazlari tomonidan o'tkazilib kelmoqda, lekin shunday bo'lishiga qaramay ushbu sotsiologik tadqiqotlarning samaradorligini oshirish uchun to'laqonli bir mexanizm yaratilmaganligi asoslash mumkin.

O'zbekistonda amaliy sotsiologik tadqiqotlarning hozirgi vaqtda qo'llanilayotgan uslublari o'tkazilayotgan tadqiqotlar ko'pincha tor muammoning hal qilinishiga xizmat qilmoqda, shu bilan bir vaqtda talab qilinmay qolgan sotsiologik axborot ma'lum bir ma'lumotlar bazasida qolib ketadi. Bu esa, olib borilgan sotsiologik tadqiqotning past samaradorlikka ega bo'lishiga olib keladi. Olingan sotsiologik axborotdan barcha muassasa va xizmatlarning faoliyatini doimiy ravishda monitoring qilish, ularning ish sifatini aholi tomonidan qabul qilinishi va ularning faoliyatini o'z vaqtida to'g'rilash maqsadida ular uchun foydali ma'lumotlarning imkon tarzda mumkin bo'lgan hajmidan foydalanish zarur.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashining 2012 y. 29 avgustdagi 531-II-sonli qarori. Toshkent sh. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2012 y., 8-son, 230-modda
2. ICC/ESOMAR Xalqaro kodeksi. 2016. <https://iccwbo.org/>
3. Yurasova M.V. Integrirovannye sistemy issledovaniy kachestva (kachestvo issledovaniy i issledovanie kachestva) // Vestnik M.: Ser. 18. Sotsiologiya i politologiya. 2014. № 1. b.174-193
4. Urja O.A. Sotsialnaya injeneriya kak metodologiya upravlencheskoy deyatelnosti // Sotsiologicheskie issledovaniya. 2017. № 10. b. 87-96.
5. Ubaydullaeva R.T. Gumanisticheskaya Sotsiologiya: Teoriya, metodologiya i metod. – Toshkent «Universitet». 2010. b.19-22.
6. Zaytsev A.K. Sotsiolog na predpriyatii: posobie praktiku. Kaluga: Kalujskiy in-t sotsiologii, 1993. b.207
7. Sotsialnaya injeneriya. <http://evolkov.net/soc.engi-neering/articles/What.is.soc.engineering.html>.
8. Ubaydullaeva R.A., Ata-Mirzaev O.B., Ganieva M.X., M.X.Karamyan. Sovremennaya identichnost' uzbekistantsev. – Tashkent: Ijtimoiy fikr, 2017
9. Tojiboeva D. Camaradorlik va unga nazariy jihatdan klassik va neoklassik yondashuv "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. № 5, oktyabr, 2017 yil 3 b.
10. Shumpeter Y. A. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya.M.: «Progress», 1983, b.169-170.

UDK: 297.1(575.1**ISLOM HUQUQI RIVOJIDA "USUL AL-FIQH"NING TUTGAN O'RNI****D. K. Nishanova**

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi doktoranti
dnishanova@yahoo.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada islom huquqi asoslari keng yoritilgan bo'lib, bunda ayniqsa "Usul a-Fiqh" ilmiga katta urg'u berilgan. Shuningdek, muallif tomonidan islom manbalari ham batafsil sharhlanib, fiqh rivojida uning tutgan o'rni tadrijiy holatda bosqichma-bosqich yoritilgan.

Kalit so'zlar: Islom huquqi, fiqh, faqih, "Usul a-Fiqh", islom dini manbalari, mazhablar.

Роль "Усула Аль-фикха" в развитии исламского права

АНОТАЦИЯ. В статье рассматриваются основы исламского права с особым акцентом на науке усул аль-фикх. Автор также подробно комментирует исламские источники и постепенно объясняет свою роль в развитии фикха.

Ключевые слова: исламское право, юриспруденция, право, «усул а-фикх», исламские источники, секты.

The role of "Usul al-fiqh " in the development of islamic law

Abstract. This article discusses the basics of Islamic law with particular emphasis on the science of usul al-fiqh. The author also comments in detail on Islamic sources and gradually explains his role in the development of fiqh.

Keywords: Islamic law, jurisprudence, law, usul a-fiqh, Islamic sources, sects.

Fiqh – Islom qonunshunosligi, Sharq xalqlari va islom madaniyati erishgan buyuk qadriyatdir. U nafaqat diniy-huquqiy va ma'naviy-axloqiy muammolarni, balki musulmonlarning butun turmush tarzini o'z ichiga oladi [1: 209].

Islom huquqshunosligining asosini arab tilidan tarjima qilinganda "bilim", "tushuncha" ma'nosini anglatuvchi "fiqh" iborasi tashkil etadi [13: 213]. "Fiqh" so'zi lug'atda "fahmlamoq", "anglamoq", "tushunmoq" kabi ma'nolarni aks ettirsa-da, u faqat bilish emas, balki chuqur anglash, mukammal va mufassal tushunishdan dalolat beradi. Shunday qilib, "faqih", ya'ni fiqh olimi shariat humlarini bilishi, yod olishi bilan birga ularning barcha sabab va hikmatlarini chuqur bilgan hamda shariat asosining maqsadlarini anglagan bo'lishi lozim. Shuning uchun ham shariat hukmlarini sodda uslubda bilgan kishi olim deyilsa ham, faqih hisoblanmaydi.

Al-fiqh haqida to'xtaladigan bo'lsak, u boshqa islom fanlariga qaraganda ancha oldin paydo bo'lganligini alohida ta'kidlash lozim. Zamonaviy huquqshunoslikning barcha asosiy yo'nalishlarini (fuqarolik, oilaviy, jinoiy, ma'muriy yoki konstitutsiyaviy huquq) garchi turlicha nomlansada, aslida ular

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

SCIENTIFIC REPORTS

Mas'ul kotib
Texnik muharrir

X. Sh. Tashpulatov
A. I. Inatov

Muharrirlar:

I.Sulaymonov
E.Arziqulov
O.Yusupova

- f.f.d., dotsent
- f.-m.f.n., dotsent
- fil.f.n., dotsent

Mas'ul muharrirlar:

D. M. Aronbayev
A. Sh. Yarmuxamedov
X. S. Xaydarov

- k.f.n., dotsent
- f.-m.f.n.
- f.-m.f.n., dotsent

Muassis: Samarqand davlat universiteti
Manzil: 140104, Samarqand shahri, Universitet hiyoboni, 15.
Telefon: (0 366) 239-14-07, Faks: (0 366) 239-13-87
E-mail: axborotnoma@samdu.uz

SamDU «Ilmiy axborotnoma» jurnali tahririyati kompyuterida terildi.
Bosishga 30.04.2021 yilda ruxsat etildi. Qog'oz o'lchami A-4. Nashriyot hisob tabog'i 10,00.
Buyurtma raqami 457. Adadi 30 nusxa.

Manzil: 140104, Samarqand shahri, Universitet xiyoboni, 15.
SamDU bosmaxonasida chop etildi.